УДК 339.9

Л. О. Дашутіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
С. Г. Турчіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

L. O. Dashutina,
PhD in Economics, Associate Professor of foreign economic activity and eurointegration chair,
Sumy national agrarian university, Sumy
S. G. Turchina,
PhD in Economics, Associate Professor of foreign economic activity and eurointegration chair,
Sumy national agrarian university, Sumy

FOREIGN TRADE OF SUMY REGION: THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

В статті розглядається сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі підприємствами Сумської області, позитивні та негативні тенденції цього процесу. Проводиться дослідження особливостей експорту та імпорту продукції в умовах теперішньої політичної та економічної ситуації в країнах світу. Авторами проаналізовано вплив типології регіону на стан, перспективи розвитку та ефективність зовнішньої торгівлі. Встановлено, що процеси, що відбуваються у зовнішньоторговельному обороті Сумщини, дещо різняться із загальною картиною по Україні в цілому. Це обумовлено специфікою функціонування промислово-аграрного комплексу регіону, а також є наслідком еволюційного процесу в зовнішньоекономічній політиці та економіці держави. Виявлено комплекс внутрішніх та зовнішніх чинників, що мають значний вплив на експорт Сумської області. На основі проведеного аналізу сучасного стану та тенденцій зовнішньої торгівлі в області визначено перспективи розвитку подальшої зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

The current state of foreign trade development of Sumy region's enterprises, the positive and negative trends of this process are considered in the article. The features of product's export and import in the conditions of current political and economic situation in the countries are studied. The authors analyzed the influence of region's typology at the state and perspectives on the development and efficiency of foreign trade. It was established that the processes of the foreign trade turnover of Sumy region, are somewhat different from the overall picture in Ukraine as a whole. It is caused by the specifics of functioning of industrial-agricultural complex of the region, and is the result of an evolutionary process in foreign policy and economy of the state. The complex of internal and external factors that have a significant impact on export of Sumy region is analyzed in the article. The prospects of further foreign economic activity of enterprises are determined on the basis of the analysis of the current state and trends of foreign trade in the region.

Ключові слова: *зовнішня торгівля, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, вітчизняні підприємства.*

Keywords: *foreign trade, export, import, foreign trade turnover, domestic business.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах поглиблення глобалізаційних і євроінтеграційних процесів особливої актуальності набувають питання формування та ефективного використання експортного потенціалу та імпортних можливостей для вітчизняних підприємств окремих регіонів і держави в цілому. Проблема розширення та розвитку зовнішньої торгівлі вимагає системного підходу до вдосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств і здійснення комплексу організаційно-економічних, управлінських і техніко-технологічних заходів, що сприятимуть посиленню конкурентних переваг господарюючих суб'єктів як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. Виходячи із вищезазначеного важливим напрямком даної проблеми є встановлення джерел оновлення напрямів зовнішньої торгівлі та пошук важелів для стимулювання її розвитку. Саме тому обрана тема статті є надзвичайно актуальною як в науковому, так і в прикладному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вагомий внесок в дослідження проблем управління, регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності України вклали вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти. У першу чергу слід назвати наукові праці з цієї проблематики А. Альохіна, В. Авер'янова, В. Будкіна, І. Бураковського, В. Власова, А. Гальчинського, В. Геєця, В.Горьового, В. Губенка, Б. Данилишина, С. Дем'яненка, Т. Зінчук, С. Кваші, О. Кириченка, А. Кредісова, Л. Лісової, Л. Михайлової, А. Мокія, О. Онищенка, М. Павловського, М. Портера, П. Саблука, О. Шпичака та ін.

Окрім того, досить тривалий час науковцями приділяється увага з питань дослідження аспектів ефективності управління ЗЕД підприємств, формування та використання експортного потенціалу. Відображення ці сфери знайшли у працях Ф. Бутинця, І. Васіної, А. Вічевича, І. Жиглей, Ф. Зінов'єва, Л. Кадуріної, Ю. Макогона, О. Максимця, В. Пархоменка, І.Паска, Л. Островського та інших. Проте, враховуючи постійні інтеграційні процеси, питання розвитку зовнішньої торгівлі та ефективного використання потенціалу регіонів потребує постійного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасного стану зовнішньої торгівлі Сумської області та перспектив розвитку експортного потенціалу підприємств Сумської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні Сумська область входить у десятку найбільш екологічно благополучних регіонів України [8].

На території області розташовано 294 родовища по 21 виду корисних копалин. Серед них найбільш важливе значення має паливно-енергетична сировина – нафта, природний газ, конденсат, торф, частка яких перевищує половину усіх ресурсів мінерально-сировинної бази. Область досить багата також на неметалеві корисні копалини.

За типологією регіонів, що була підготовлена в рамках проекту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні», визначено 5 груп регіонів (типів), що мають спільні риси, але при цьому достатньо відрізняються від інших типів [8]. Сумщину разом із Вінницькою, Кіровоградською, Херсонською та Чернігівською областями віднесено до п'ятого типу – це регіони з низьким рівнем розвитку, уповільненням розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку.

Спільні риси областей та місце Сумщини серед регіонів цього типу:

- демографічна ситуація в області є однією з найгірших по Україні (за скороченням населення область щорічно займає найнижчі місця по Україні поряд з Чернігівською та Кіровоградською областями). Загальною серед регіонів є тенденція зменшення чисельності осіб вікової групи 16-59 років. Однією з найгостріших проблем в області є зменшення чисельності осіб до працездатного віку при одночасному зростанні чисельності осіб, яким виповнилося 60 і більше років;
- низька урбанізація та низька щільність населення;
- частка областей у валовому регіональному продукті України є невисокою і коливається у межах від 1,3% (Херсонська область) до 2,3% (Вінницька область), у Сумській області цей показник становить 1,7%;
- низький рівень валового регіонального продукту на 1 особу (56-69% від середнього по Україні, у Сумській області – 67,9%);
- за обсягом реалізованої продукції в розрахунку на 1 особу Сумська область має найвищий показник (80% від середнього значення по Україні; по іншим областям цієї групи – від 41,2% у Херсонській до 59,2% у Кіровоградській областях);
- внесок малих підприємств у загальний обсяг реалізованої продукції становить від 21,9% у Сумській області до 40,9% у Херсонській області, проте в Сумській області вищий, ніж у інших регіонів цієї групи, внесок великих підприємств (39,5%);

• на малих підприємствах регіонів працювало від 27,2% у Сумській області до 38% у Херсонській області всіх найманих працівників (по Україні – 25,7%). На відміну від зазначених областей у Сумській області в структурній характеристиці зайнятості найманих працівників значну частину (22,3%) займає великий бізнес;

• низький показник обсягу капітальних інвестицій у розрахунку на одиницю населення (33-65,6% середнього по країні, у Сумській області – 40,2%); низька питома вага обсягу освоєних капітальних інвестицій – Сумська (1%), Чернігівська (1%), Херсонська (0,8%) області займають останні місця;

• малий обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одиницю населення (9,4-29,3% середнього по країні, Сумська область має найвищий показник серед регіонів цієї групи); низька питома вага регіонів у загальному обсязі залучених іноземних інвестицій по Україні (у Сумської області – 0,7% проти відповідного показника Чернігівської області – 0,2%, Кіровоградської – 0,3%, Вінницької та Херсонської – 0,5%);

• низька частка експорту областей у загальному обсязі експорту по Україні (від 0,6% у Херсонській до 1,5% у Сумській областях);

• низький наявний дохід у розрахунку на 1 особу (81,6-90,1% середнього по Україні, Сумська область – 87,9%);

• середньомісячна заробітна плата коливається в межах 75,5-82,8% від середньоукраїнського показника, по Сумській області – 82,8%;

• вищий, ніж у середньому по Україні (7,2%) рівень безробіття (за методологією МОП), проте в Сумській області найнижчий показник (7,7%) серед регіонів цієї групи;

• загалом хороша екологічна ситуація з окремими недоліками: частка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в загальному обсягу викидів по Україні становить від 1,1% у Кіровоградській та Херсонській областях до 2,7% у Вінницькій області (Сумська область – 1,2%); рівень водоспоживання у зазначених областях не перевищує 1,4% (крім Херсонської області – 9,5%, на Сумщині найнижчий показник – 0,8%); рівень заповідання в Херсонській, Чернігівській, Сумській областях вище середнього показника по Україні;

• помірна або погана зовнішня доступність, більшість областей розташовані відносно близько до міста Київ (крім Херсонської області), відсутні функціонуючі аеропорти [8].

Процеси, що відбуваються у зовнішньоторговельному обороті Сумщини, дещо різняться із загальною картиною по Україні в цілому. Це обумовлено специфікою функціонування промислово-аграрного комплексу регіону, а також є наслідком еволюційного процесу в зовнішньоекономічній політиці та економіці держави.

Таблиця 1.
Баланс зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами області за 2010-2014 роки

Показники	Роки					2014 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	
Зовнішньоторговельний оборот, млн. дол. США	1325,8	1960,5	1938	1725,8	1386,3	104,6
Експорт товарів, млн. дол. США	746,5	1017,4	1122,1	924,7	738,6	98,9
Імпорт товарів, млн. дол. США	469,9	814,1	678,8	667,8	555,1	118,1
Сальдо торгівлі товарами, млн. дол. США	276,6	203,3	443,3	256,9	183,5	66,3
Експорт послуг, млн. дол. США	44,3	43,3	62,4	55,4	43,7	98,6
Імпорт послуг, млн. дол. США	65,1	85,7	74,7	77,9	48,9	75,1
Сальдо торгівлі послугами, млн. дол. США	-20,8	-42,4	-12,3	-22,5	-5,2	25
Сукупне сальдо торговельного балансу, млн. дол. США	255,8	160,9	431	234,4	178,3	69,7

Джерело: розроблено авторами на основі [7,8]

Зниження попиту на світових ринках основної експортоорієнтованої продукції Сумської області, застосування протекціоністських заходів у країнах-торговельних партнерах області, особливо це стосується Російської Федерації, складна економічна ситуація в Україні призвели до зниження показників як експорту так і імпорту товарів та послуг у 2014 році. За даними таблиці 1 можна стверджувати, що за 2014 рік зовнішньоторговельний оборот області склав 1386,3 млн. дол. США і зменшився на 4,6% порівняно з 2010

роком. Експорт зменшився на 1,1% і склав 738,6 млн. дол. США, імпорт збільшився на 18,1% – 555,1 млн. дол. США.

Сукупне сальдо торговельного балансу області в досліджуваному періоді позитивне, що свідчить про певну стійкість зовнішньоекономічних зв'язків підприємств області і відносну стабільність економічної ситуації області. В 2014 році сукупне сальдо становило 178,3 млн. дол. США.

Коефіцієнт покриття експортом імпорту по товарах у 2014 році складає – 1,33, у 2013 році склав 1,38 (за 2010 рік – 1,59). Що вказує на негативну тенденцію (рис. 1).

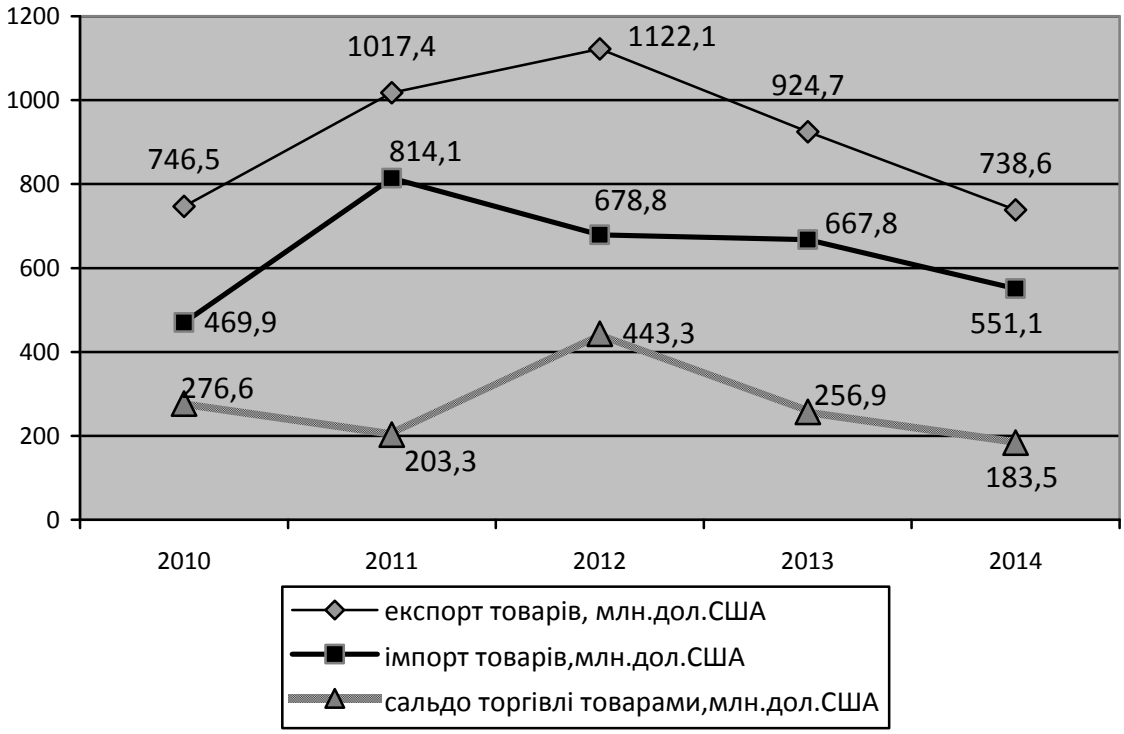

Рис. 1. Динаміка зовнішньоторговельного обороту, експорту та імпорту товарів Сумської області [8]

У 2014 році зовнішньоторговельні операції здійснювались з партнерами з 101 країни світу. Експортувались товари до 90 країн, імпортувались – із 75.

Сьогодні спостерігається переорієнтування експорту товаровиробників області з ринків країн СНД, у тому числі Російської Федерації, на ринки Європейського Союзу, частка яких постійно зростає. Але питома вага країн СНД в експорті регіону залишається досить значною, і за 2014 рік склала 60,2%, обсяг експорту до країн ЄС становить 18,6%. Динаміка питомої ваги країн СНД, країн ЄС та інших країн світу в експорті товарів області показана на рис. 2.

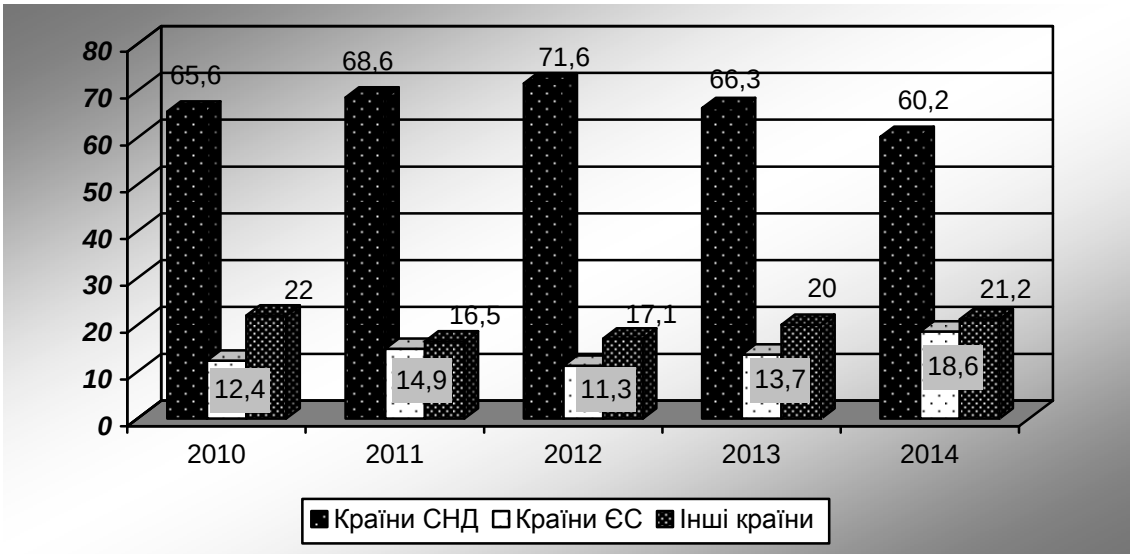

Рис. 2. Динаміка питомої ваги країн СНД, країн ЄС та інших країн світу в експорті товарів області [8]

Позитивною тенденцією зовнішньої торгівлі області залишається висока питома вага експортованої продукції з високим ступенем переробки та спрямованість на експорт готових виробів і високотехнологічної продукції.

У загальному експорті товарів найбільше відвантажень механічного обладнання – 227,8млн. дол. США, що склало 30,8% до загального обсягу експорту, готових харчових продуктів – 130 млн. дол. США (17,6%) та продукти рослинного походження – 103,7 млн. дол. США (14%).

Імпорт з країн СНД становив 25,1% від загального обсягу імпорту товарів області, з країн ЄС імпортовано 45,1% товарів (рис. 3).

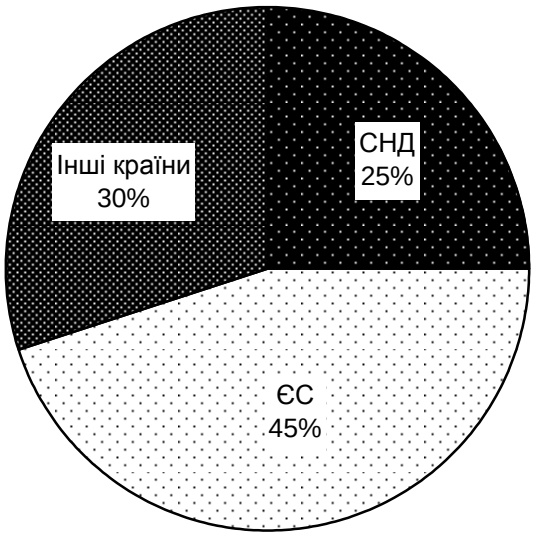

Рис. 3. Питома вага країн СНД, країн ЄС та інших країн світу в імпорті товарів товарів Сумської області у 2014 році

Джерело: розроблено авторами на основі [7,8]

У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації – 20% (2013 рік – 22,7%), Німеччини – 19,6% (2013 рік – 18,6%), Італії – 6,6% (2013 рік – 4,2%), Китаю – 6,1% (2013 рік – 4,4%), Гани – 5% (2013 рік – 3,7%).

Основу товарної структури імпорту зовнішньої торгівлі області складали: готові харчові продукти – 186,1 млн. дол. США (33,5%), недорогоцінні метали та вироби з них – 67,1 млн. дол. США (12,1%) та механічне обладнання – 61,7 млн. дол. США (11,1%).

У загальному експорті товарів найбільше відвантажень механічного обладнання – 227,8 млн. дол. США, що склало 30,8% до загального обсягу експорту, готових харчових продуктів – 129,9 млн. дол. США (17,6%) та продукти рослинного походження – 103,7 млн. дол. США (14%) (табл. 2).

Останніми роками активізувалась інноваційна діяльність в області, оскільки різко повстала необхідність розширення номенклатури конкурентоспроможної продукції, яка б відповідала світовим стандартам.

Таблиця 2.
Товарна структура експорту продукції Сумської області

Найменування товарів	Роки								2014 до 2010 у %
	2010		2012		2013		2014		
	млн. дол. США	Питома вага, %	млн. дол. США	Питома вага, %	млн. дол. США	Питома вага, %	млн. дол. США	Питома вага, %	
Продукти рослинного походження	103,4	13,9	54,6	4,9	56,2	6,1	103,7	14,0	100,3
Готові харчові продукти	129,9	17,4	114,5	10,2	147,6	16,0	129,9	17,6	100,0
Мінеральні продукти	2,4	0,3	2,2	0,2	3,3	0,4	2,4	0,3	100,0

Продукти хімічної промисловості	87,5	11,7	185,7	16,5	116,9	12,6	87,5	11,8	100,0
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	10,7	1,4	7,7	0,7	11,9	1,3	10,7	1,4	100,0
Деревина і вироби з неї	30,6	4,1		0,0	28,0	3,0	3,1	0,4	10,1
Взуття	26,4	3,5		0,0		0,0	26,4	3,6	100,0
Недорогоцінні метали	68,2	9,1	74,5	6,6	67,9	7,3	68,2	9,2	100,0
Машини, обладнання, електротехнічне обладнання	227,8	30,5	588,0	52,4	421,0	45,5	227,8	30,8	100,0
Інші товари	59,6	8,0	94,9	8,5	71,9	7,8	78,9	10,7	132,4
Усього	746,5	100,0	1122,1	100,0	924,7	100,0	738,6	100,0	х

Джерело: розроблено авторами на основі [7,8].

Активну роботу в даному напрямку проводить ПАТ «СНВО ім. Фрунзе». Дане підприємство є одним із найпотужніших підприємств України, одним з найбільших підприємств Європи та візиткою вітчизняного машинобудування.

Також активну інноваційну діяльність в напрямку освоєння нових світових товарних ринків проводить ТОВ «Керамейя», ТОВ «Таланпром», ДП «Авіакон» та ПАТ «Монделіс Україна».

Значний вплив на експорт Сумської області справляє комплекс внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед внутрішніх, які мають гострий проблемний характер, можна виділити наступні:

- недосконалість норм українського законодавства у сфері управління здійсненням і розвитком експортної діяльності, порівняно з нормами, що прийняті у міжнародній практиці;
- низька конкурентоспроможність вироблюваної продукції;
- важкий фінансовий стан більшості підприємств [1], що робить практично неможливим інвестування у перспективні, орієнтовані на експорт проекти за рахунок внутрішніх ресурсів;
- штучне стримування курсу гривні в рамках «валютного коридору» звужує можливості використання курсового фактору з метою просування експорту;
- недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції на фоні значного посилення вимог до споживчих і екологічних характеристик, а також до безпеки продукції, яка реалізується на ринках промислово розвинених країн;
- випереджаюче зростання цін на продукцію та послуги природних монополій у порівнянні зі збільшенням цін на вироби обробної промисловості та продукцію агропромислового комплексу [5];
- недостатність спеціальних знань і досвіду роботи у сфері експорту у більшості підприємців, а також недостатня координованість їх діяльності на зовнішніх ринках.

Вищезазначені внутрішні чинники значно стримують розвиток експортоорієнтованих галузей, але також вагомим є негативний вплив зовнішніх чинників, серед яких можна виділити посилення міжнародної конкуренції протягом останнього десятиліття; стрімке підвищення вимог споживачів до якості продукції, зумовлене впровадженням у виробництво інноваційних технологій; використання країнами більш витончених форм протекціонізму, а також політичної підтримки розвиненими країнами своїх експортерів; збереження елементів дискримінації українських експортерів за кордоном; низький світовий рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій [5], що ускладнює використання іноземних фінансових ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни; низька ефективність політики України в напрямі міжнародної економічної інтеграції.

Враховуючи внутрішні і зовнішні чинники, які визначають сучасний стан і перспективи розвитку експорту, а також те, що питання державної підтримки експортоорієнтованих виробників залишається невирішеним на багатьох рівнях, назріла необхідність невідкладних кроків щодо формування цільової системи заходів державного стимулювання та вдосконалення експорту, тим паче що на сьогодні в Україні не існує окремої офіційно затвердженої стратегічної програми сприяння експорту.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Сумська область потрапляє в один тип із Дніпропетровською, Запорізькою та Полтавською областями як така, що має середній загальний індекс людського розвитку, посилений переважно матеріальним добробутом і ринком праці та погіршений соціальними умовами, демографією і в деяких випадках станом довкілля. Слід зазначити, що для цього типу Сумська область є граничним випадком із найнижчим загальним індексом людського розвитку і дещо іншою моделлю: індекс людського розвитку посилений переважно ринком праці та екологією, а погіршений – таким компонентом як добробут.

Сумська область має всі передумови стати регіоном сталого економічного зростання на основі інноваційної промисловості, важливим продовольчим центром країни з екологічним, високоефективним сільським господарством, комфортним та безпечним краєм, де є всі умови для всебічного розвитку людини.

Список літератури.

1. Аметова Е.І. Формування та розвиток експортного потенціалу підприємств через управління його сублімаційною складовою / Е.І. Аметова // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. : у 2 ч. – К.: КНЕУ, 2012. – Ч. 1. - С. 7-16.
2. Карапейчик И.Н. Понятие потенциала в экономике: задачи и направления исследований / И.Н. Карапейчик // Економічна історія та історія економічної думки. – 2012. – № 7 (133). – С. 16-25.
3. Міністерство економіки України [електронний ресурс] // www.me.kmu.gov.ua.
4. Оппельд Л. І. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі України в післякризовий період / Л.І. Оппельд // Економіка і регіон. - 2011. - № 4. - С. 93-99.
5. Рудакова Е.Н. Система показателей эффективности таможенного дела: особенности формирования и совершенствования [Элетронный ресурс] / Е.Н. Рудакова // Вестник МГОУ. Серия «Экономика». – 2014. - № 1. – С. 90-94. – Режим доступу: http://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/7131.
6. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу [електронний ресурс] // www.ukrstat.gov.ua.
7. Статистичний щорічник Сумської області за 2014 рік. – Суми : Головне управління статистики у Сумській області, 2015. – 543 с.
8. Сумська обласна державна адміністрація [електронний ресурс] // sm.gov.ua/od

References.

1. Ametova E. I. The formation and development of export potential of enterprises through management of its reactive component. *ZbirnykNaukovykhPrats' "FormuvannyaRynkovoiEkonomiky"* [The formation of market economy: coll. science. pr.], 2012, V. 1, pp. 7-16. (in Ukrainian)
2. Karapeychik I. N. The notion of capacity in the economy: the tasks and research areas. *EkonomichnaIstoriyaTaIstoriyaEkonomichnoiDumky* [The economic history and the history of economic thought], 2012, no. 7 (133), pp. 16-25. (in Russian)
3. *MinisterstvoEkonomikyUkrainy* (The Ministry of Economy of Ukraine) Available at: http:// www.me.kmu.gov.ua
4. Oppeld L. I. Development trends of Ukraine's international trade in the post-crisis period. *EkonomikaIRegion* [Economy and region], 2011, no. 4, pp. 93-99. (in Ukrainian)
5. Rudakova E. N. The system of efficiency indicators of customs affairs: the features of formation and improvement. *Vestnik MGOU. Seriya "Ekonomika"*, 2014, no. 1. Available at: http://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/7131. (in Russian)
6. *StanZovnishneekonomichnykhVidnosynZKrainamyEvropeiskogoSoyuzu* (Status of Foreign Economic Relations of the European Union) Available at: http:// www.ukrstat.gov.ua.
7. *StatystychnyiShchorichnykSumskoiOblasti Za2014Rik* [Statistical Yearbook of Sumy region for 2014]. Sumy, 2015. 543 p.
8. *SumskaOblasnaDerzhavnaAdministraziya* (Sumy Regional State Administration) Available at: http:// www. sm.gov.ua/od

Стаття надійшла до редакції 18.12.2015 р.